

Študija samozaposlovanja v Evropski uniji

Uvod

Samozaposlovanje v Evropski uniji se nenehno spreminja. Delež samozaposlenih v 28 državah članicah EU ostaja nespremenjen, spremenila pa se je njegova sestava. Medtem ko se je po eni strani zmanjšalo število zaposlenih v kmetijstvu (v glavnem samozaposlenih), so se po drugi strani povečali deleži samozaposlenih delavcev v storitvenem in javnem sektorju. Drug nov pojav je povečanje deleža samozaposlenih, ki ne zaposlujejo delavcev. V Evropski uniji je bila v nekaterih državah stopnja spremembe deleža samozaposlenih delavcev večja kot v drugih. Samozaposlenost je na splošno postala bolj raznolika, ta raznolikost pa pomeni iziv za oblikovalce politik.

Ozadje politike

V politični razpravi o samozaposlovanju se obravnava več različnih problematik. Z vidika zaposlovanja se samozaposlovanje spodbuja kot način za povečanje inovativnosti in ustvarjanje delovnih mest. Oblikovalci politik iščejo načine spodbujanja, da bi se povečalo število tistih, ki ustanovijo svoje podjetje in se samozaposlijo. Domneva se, da je čedalje več tistih, ki si želijo več avtonomije in svobode pri odločanju o svojem delovnem življenju ter bi z veseljem sprejeli priložnost, da bi imeli več nadzora nad delom, ki ga opravlajo, ter nad tem, kje in kdaj ga opravlajo.

Vendar obstajajo pomisleki, da samozaposlenost ni vedno posledica lastne izbire in da imajo nekatere oblike samozaposlitve enake značilnosti kot zaposlitev v odvisnem delovnem razmerju. Zaradi ekonomske odvisnosti delavci nimajo avtonomije, ki je po navadi povezana s samozaposlitvijo, ter ne morejo svobodno določati svojih delovnih pogojev in cene svojega dela. Hkrati je njihova socialna zaščita slabša kot jo zagotavlja večina oblik zaposlitve v odvisnem delovnem razmerju.

Predmet razprave je tudi ekonomska vzdržnost nekaterih oblik samozaposlitve. Samozaposleni delavci so močneje zastopani v skupini z najnižjimi in v skupini z najvišjimi dohodki. Tistim z nizkimi dohodki finančna stabilnost

kratkoročno nedvomno vzbuja zaskrbljenost, glede na nižje ravni socialne zaščite pa je dolgoročna finančna varnost težava tudi za tiste z višjimi dohodki. Ustrezna socialna zaščita za samozaposlene je posebej poudarjena v evropskem stebru socialnih pravic, ki ga je predlagala Evropska komisija.

Ključne ugotovitve

Raznolikost samozaposlenih

Večina samozaposlenih se je za samozaposlitev odločila na lastno željo, pri čemer je le eden od petih anketirancev navedel, da ni imel drugih možnosti za zaposlitev. Tisti, ki so se samozaposlili iz nuje in ne po lastni izbiri, pogosteje navedejo, da ne uživajo v tem, da so sami svoj šef, ali da se jim zdi težko nositi odgovornost za vodenje podjetja. Več kot polovica je navedla, da v primeru bolezni nimajo finančne varnosti.

Raznolikost samozaposlenih se le delno odraža v obstoječem razlikovanju med samozaposlenimi, ki zaposlujejo druge delavce, in samozaposlenimi, ki drugih delavcev ne zaposlujejo. V okviru empirične ocene, ki temelji na podatkih iz šeste evropske raziskave o delovnih razmerah iz leta 2015, je bilo ugotovljenih pet različnih skupin samozaposlenih, izvedena pa je bila tudi primerjava kakovosti delovnih mest za vsako od teh skupin.

Skoraj polovica anketirancev ima visoko raven kakovosti delovnega mesta

Dve skupini – z oznako „delodajalci“ in „delavci, ki stalno delajo za svoj račun“ – skupaj tvorita skoraj polovico vseh samozaposlenih. Čeprav prva skupina na splošno zaposluje delavce, druga pa ne, je za obe značilna ekonomska neodvisnost in avtonomija pri opravljanju dela. V obeh skupinah prevladuje samozaposlitev kot odziv na prepoznanu priložnost: ljudje so radi sami svoj šef in se jim ne zdi težko nositi s tem povezanih odgovornosti.

Eden od štirih anketirancev je navedel razlog za zaskrbljenost

Dve drugi skupini – z oznako „ranljivi“ in „prikriti“ – obsegata četrtino vseh samozaposlenih in navajata več razlogov za zaskrbljenost. Za njihov položaj so značilni ekonomska odvisnost, nizka raven avtonomije in finančna ranljivost. V teh skupinah so pogosti tako imenovani „ekonomsko odvisni delavci“ in „navidezno samozaposleni“. Tisti, ki so uvrščeni med „ranljive“, so izrazito ekonomsko odvisni, saj so odvisni od zelo majhnega števila strank. V skupini „prikritih“ je nizka raven delovne avtonomije najbolj izrazita.

Nesimetrični rezultati glede kakovosti delovnega mesta, zdravja in dobrega počutja

Primerjava rezultatov za posamezne skupine na podlagi indeksov kakovosti delovnega mesta, ki jih je razvil Eurofound, je pokazala, da imajo „delodajalci“ in „delavci, ki stalno delajo za svoj račun“ dosledno višje ravni kakovosti delovnega mesta kot „ranljivi“ in „prikriti“ samozaposleni. Podobno se skupine razlikujejo po svojih navedbah glede zdravja in dobrega počutja. Zadnja skupina – z oznako „mali podjetniki in kmetje“ – kaže bolj mešano sliko: čeprav so ti delavci na splošno postali samozaposleni na lastno željo in ne iz nuje, številni težko nosijo odgovornost za svoje podjetje. V tej skupini so bili kakovost delovnega časa ter zdravje in dobro počutje slabo ocenjeni.

Smernice politike

Večina samozaposlenih delavcev ima dobre delovne pogoje in kakovostno delovno mesto. Tako samozaposlovanje bi bilo treba spodbujati, da bi s tem povečali število konkurenčnih in inovativnih podjetij ter ustvarili visokokakovostna delovna mesta. Za tiste, ki se želijo samozaposliti, bi bilo treba odstraniti ovire in jim zagotoviti podporo pri razvoju njihovih podjetij, pri čemer bi se bilo treba osredotočiti na tiste, ki imajo pozitiven odnos do podjetništva in negujejo podjetniške vrednote.

Nasprotno pa so za nekatere samozaposlene značilni nizki dohodki in velika finančna negotovost. Za te skupine je treba vzpostaviti ustrezno varnostno mrežo za omilitev tveganj, povezanih s samozaposlitvijo. Pravica do nadomestil v primeru brezposelnosti, nezgode pri delu ali bolezni bi bila pomemben korak naprej. Določenim podskupinam samozaposlenih bi lahko pomagali tako, da bi bila pravica do socialnega varstva neodvisna od zaposlitvenega statusa in bila na voljo vsem, ki jo potrebujejo.

Meje med samozaposlenostjo in plačano zaposlitvijo so vse bolj zabrisane. Položaj številnih samozaposlenih delavcev, zlasti tistih, ki so odvisni od ene same stranke, je z vidika ekonomske odvisnosti in avtonomije podoben položaju zaposlenih. Zato se postavlja vprašanje, ali je treba merila za določitev zaposlitvenega statusa jasno razmejiti ali pa je treba za ekonomsko odvisne samozaposlene uvesti hibridni status. Države članice so uporabljale različne pristope, vendar še ni dorečeno, kateri zagotavlja najboljše rezultate. Jasno je, da je treba pri razvrščanju delavcev zmanjšati dvoumnost in preprečiti možnosti za zlorabo statusa samozaposlenega.

Različne organizacije skrbijo za samozaposlene z zagotavljanjem storitev, kot so pomoč v zvezi z regulativnimi sistemi, usposabljanje in dostop do omrežij. Obstaja povpraševanje po takih storitvah ter po kolektivnem zastopanju pri pogajanju o plačilu in dostopu do socialnega varstva. Vsako ureditev kolektivnih pogajanj pa lahko zaradi preprečevanja kartelov pod drobnogled vzamejo organi, pristojni za konkurenco. Potencialni člani bodo morda oklevali glede pridružitve organizaciji, ki se v njihovem imenu pogaja o plačilu, in sicer zato, ker sami sebe vidijo kot konkurenente drugim članom.

Ta problematika kaže, kako pomembno je pri oblikovanju politik razlikovati med različnimi vrstami samozaposlitve, ne glede na to, ali je cilj spodbujati samozaposlovanje ali bolje zaščititi samozaposlene delavce. Sedanja raznolikost se bo z digitalizacijo verjetno še povečala.

Vlade in socialni partnerji morajo v tem čedalje bolj kompleksnem svetu dela na stvari gledati širše in upoštevati celotno življenjsko obdobje. Prehajanje med različnimi zaposlitvenimi statusi bo verjetno postalо nekaj običajnega, z ukrepi politike pa je treba zagotoviti kratkoročno finančno varnost in zaščito ter uveljaviti pravice za zagotovitev sprejemljivega življenjskega standarda vse do pozne starosti.

Dodatne informacije

Poročilo *Exploring self-employment in the European Union* (Študija samozaposlovanja v Evropski uniji) je na voljo na spletnem naslovu <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/exploring-self-employment-in-the-european-union>.

Za dodatne informacije se obrnite na projektnega referenta Mathijna Wilkensa na e-naslovu: mwi@eurofound.europa.eu.